

УДК 323.21

Діалог між владою і суспільством – важлива засада формування української державності

Микола Головатий,
доктор політичних наук, професор,
проректор з наукової роботи
Міжрегіональної академії управління персоналом

У статті досліджується проблема діалогу як важливого моменту політичної комунікації в сучасному суспільстві. Продемонстровано зв'язок цієї теми з питанням розвитку політичної культури суспільства.

Ключові слова: діалог, довіра, толерантність.

The article investigates dialogue as a basic element of political communication of modern society. The connection of this topic with the problem of political culture is demonstrated.

Keywords: confidence, dialogue, tolerance.

Розгляд означеної проблеми необхідно починати з певного уточнення того, що таке держава і громадянське суспільство, якими є відносини між ними принципового характеру. Ще великий мислитель давнини Аристотель писав: «Держава – це не спільність місця проживання, вона не створюється з метою запобігання образ чи заради зручності обміну... Вона з'являється лише тоді, коли виникає спілкування заради благодатного життя» [1, с. 461-462].

Держава також зовсім не є чимось ідеалізованим для співжиття громадян. На цьому ж наголошував, зокрема, відомий французький мислитель Ж. Боден («Шість книг про республіку», 1576 р.), коли писав, що держава виникає не на добровільних засадах, а шляхом встановлення панування однієї соціальної групи над іншою через насильство і завоювання. Інша справа, що авторитет влади не може і не повинен забезпечуватися лише законом, силою. Є, як відомо, основний суверен влади – народ, який єдиний може змінювати конституційний лад у країні. І

це право, зазначене в ст. 5 Конституції України, не може бути узурповане державою, її органами чи посадовими особами. В реальному житті народ, створивши державу на свою користь, здебільшого тим і займається, аби не допустити надмірної узурпації влади держави над самим собою, а відтак діалог влади і громадськості постає як невід’ємний і складний атрибут суспільного буття.

Оскільки між державою і суспільством завжди була і буде певна диференціація (неузгодженість), формується громадянське суспільство, яке є: а) ступенем звільнення громадян від державного впливу, бюрократичної монополії; б) механізмом захисту прав і свобод громадян. При цьому варто нагадати думку Г. Гегеля стосовно того, що відносини держави і громадянського суспільства мають бути максимально діалектичними, тобто як розмежовані, так і об’єктивно поєднанні одночасно.

Проблеми так званого суспільного діалогу, як об’єктивної умови стабільного функціонування суспільства, розробляли і по-різному пояснювали зокрема Ж.-Ж. Руссо, Ш. Фур’є, А. Сен-Симон, Дж. Мілль, А. Маршалл та інші мислителі, іменуючи такий діалог, як «партнерство», «суспільний діалог», «співробітництво праці і капіталу» і т. ін. В кінці XIX – впродовж XX століття, пропагуючи ідею «держави загального добробуту», свідома громадськість наполягала на потребі саме розвитку і конкретизації політики співробітництва праці і капіталу, як основної умови соціальної суспільної стабілізації. В кінці XX століття, після появи понять «держави суспільного розвитку», «держави достатнього життєвого рівня» і т. ін., «держави, – пише В. В. Давиденко, – виявилася неспроможною існувати без розвинутих інститутів соціального партнерства – специфічного типу сформованих суспільних відносин, притаманних цивілізованому суспільству з ринковою економікою» [4, с. 46]. Нині найбільш важливим і у сфері політики, і у сфері соціальних відносин взагалі є термін «соціальний діалог». Тож беззаперечним був і залишається той факт, що вирішити наявні, реальні проблеми формування української державності без ефективного діалогу між владою і громадянським суспільством практично неможливо. При цьому діалог між державою і громадянським суспільством передбачає п’ять основних, взаємопов’язаних і взаємозалежних процесів: об’єднання, визнання, комунікація, взаєморозуміння, довіра [5, с. 47].

І ще одне зауваження загального, але надто суттєвого характеру. Кожне суспільство або розвивається, або стагує, або ж перебуває у стадії певної рівноваги між позитивними і негативними тенденціями свого розвитку, що може спричинити чи прогрес, чи занепад. Альтернативність цього процесу залежить від багатьох факторів, однак суспільний діалог у цьому випадку найчастіше відіграє майже вирішальну роль. Сучасне українське суспільство (2011 р.) можна віднести саме до третього варіанту функціонування, гіпотетично і з великою надією сподіваючись конче на позитивний стабільний розвиток у майбутньому. При цьому маємо брати до уваги, як мінімум, дві принципові обставини. Перша пов’язана з тим,

що будь-яка влада (політичний режим) є певним насиллям. «Держава, – пише М. Вебер, – як і політичні союзи, що їй передували, є відношенням панування людини над людиною, яка спирається на легітимне (тобто таке, що вважається легітимним) насильство як знаряддя» [2, с. 645]. І друге, ідейно, духовно гомогенних суспільств, держав елементарно не існує, а тому пошук того, що об'єднує, а не роз'єднує усіх, був і є першоосновою соціальної стабільності. З перших днів незалежності України, – як і будь-якої іншої держави, – на перший план, як стабілізаційний фактор, постала проблема суспільного діалогу, тобто взаєморозуміння між державою і громадянським суспільством.

Тепер декілька слів щодо влади або взагалі політичного режиму. Коли б довелося характеризувати стан, у якому перебуває сучасна українська влада, увесь політичний режим, то доречним і досить точним виявився би влучний вислів американських вчених Е. Менсфілда і Дж. Снайдера: «Керувати суспільством, що перебуває в стані демократизації, це все одно, що керувати машиною, одночасно натискаючи на газ і гальма і до того ж беручи участь у бійці з пасажирями за місце водія». Так чи інакше, але формування державності і, одночасно, становлення громадянського суспільства – то болючі і складні проблеми будь-якого суспільства, а особливо такого, як Україна, оскільки трансформаційні процеси тут поєдналися з глибокими системними кризами.

За усього несприйняття влади як такої, що притаманна певній кількості громадян, маємо все ж пам'ятати, що ніяка держава (Н. Макіавеллі) не може без влади існувати взагалі. Інша справа – якою мірою моральною, демократичною, легітимною є влада. Зрозуміло одне: якщо маси свідомо визнають політичну владу і до того ж мають відповідну повагу до неї – суспільство розвивається стабільно і динамічно.

Найскладнішим з усіх феноменів, що мають забезпечити міжнаціональну єдність в Україні, є феномен довіри. За багатьох обставин очікувати позитивний момент від довіри в сучасному українському суспільстві надто важко за таких обставин: а) глибоке і різке соціально-економічне розшарування, брак стабільності у соціальній стратифікації громадян; б) висока політична розмежованість, політичний плюралізм; в) брак свідомих об'єднавчих морально-політичних чинників та ін. У результаті цього суспільно-політична поведінка громадян зводиться головним чином до двох основних моделей. Перша пов'язана з надіями виключно (або переважно) на протестний потенціал, в тому числі і стосовно влади, політичного режиму, а друга обумовлює індивідуалізацію власних моделей життя, певне дистанціювання від влади, політичних відносин. Зазначимо, що позиція самозахисту, самозабезпечення за усього її нібито позитиву завжди є загрозливою саме в плані своєї непрогнозованості, непередбачуваності, некерованості.

Довіра неможлива в першу чергу без цивілізованого суспільного, політичного діалогу, який має здійснюватися головним чином на

Микола Головатий

високому культурному рівні такого обміну думками, точками зору. Ще більшим чином рівень і позитивні наслідки такого діалогу обумовлені станом політичної культури громадян, суспільства в цілому, наявністю належної політичної толерантності. В нестабільних, перехідного характеру суспільствах, як правило, рівень політичної культури є низьким, а замість толерантності має місце посилена конфронтація, протистояння і глибокі конфлікти. Не дивно, що в сучасному українському суспільстві суспільні діалоги ведуться за відомим принципом: «Є моя (наша) точка зору і неправильна», що свідчить про надто низьку культуру суспільно-політичних діалогів взагалі.

Громадський, соціальний діалог окрім духовних, суспільних ідей обумовлюється і багатьма факторами суто соціально-економічного характеру, пов'язаних з соціальним розшаруванням, наявністю різних груп інтересів, а тому він є або стабілізатором суспільних відносин, або виконує дестабілізаційну, декомпенсаторну роль. Ще відомий український соціолог Микита Шаповал з цього приводу писав: «Коли хочемо говорити про особистість людини і розуміти її, то мусимо попередити знати оточення, в якому ця особистість формувалася. З іншого боку, і особистості творять той чи інший характер оточення... Особистість і оточення не протилежності, а функціональна залежність. Хочете, щоб був індивід кращим – поліпшуйте оточення, а хочете, щоб оточення було краще, то поліпшуйте (виховуйте) індивідів» [8, с. 277]. Взаємозалежність логічна й очевидна.

У своїх попередніх публікаціях ми неодноразово підкреслювали, що «в сучасній Україні домінантою суспільної кризи є не соціально-економічний стан та проблеми його реформування, а духовна криза, низький рівень моральної, політичної культури і водночас високий рівень правового нігілізму громадян» [3, с. 64]. Стверджуємо це і тепер.

Діалог між особистостями, окремими соціальними групами, в політичних процесах між різними суб'єктами політики неможливий без належної суспільної, політичної толерантності, особливо в умовах проголошеного Конституцією України (ст. 15) політичного плюралізму. За такого плюралізму з боку держави має бути забезпеченою гарантія політичної діяльності, що не суперечить конституційним, правовим нормам, праву людей на захист власних інтересів і реалізацію ініціатив, активне включення представників усіх соціальних груп у розробку, прийняття та реалізацію усіх соціально значимих суспільних рішень. Без високого рівня загальної і політичної культури, здатності самих громадян до самоорганізації і суспільного самоврядування цю проблему, як підкреслювалося, аж ніяк неможливо розв'язати.

Окремо щодо діалогу влади і особистості, людської спільноти взагалі варто розглядати питання комунікації. Перш за все треба брати до уваги те, що інформатизація суспільств кардинально змінила роль особистості в політиці. З одного боку політичні процеси нині виявляються більш доступними, відомими, зримими, а, з іншого, сучасні засоби інформації

створили небачені умови і можливості для маніпуляції свідомістю людини, для творення, пропаганди різноманітних лідерів і штучних цінностей. Так, відомий американський політолог Ф. Фукуяма, послідовно розвиваючи ідеї Е. Дюркгейма про органічну солідарність у суспільстві, у своїй відомій праці «Довіра: соціальні добродетності і творення процвітання» закликає до відродження таких «старих» і вічних цінностей, як узгодженість дій, взаєморозуміння і довіра. Поділяючи всі країни світу на країни з високим і низьким рівнем довіри, Ф. Фукуяма стверджує, що останні змушені сплачувати додатковий прямий податок за відсутність довіри між людьми, тоді як перші отримують нагороду за панування довіри та взаєморозуміння у вигляді економічної та політичної стабільності, зростання добробуту індивідів та підвищення рівня життя [9]. Йдеться, зрозуміло, про податок особливого ґатунку, який цілісно обумовлює стан та характер існування таких держав.

До цього додамо і те, що, на думку окремих дослідників (наприклад, Р. Ірглегарда), в «інформаційну» епоху спостерігається своєрідний перехід від матеріальних ціннісних пріоритетів до постматеріальних, а це «виводить на авансцену нові політичні проблеми та здебільшого слугує імпульсом для нових політичних рухів» [6, с. 252]. Подібне явище нині ми спостерігаємо і в Україні, і в Росії, і в Білорусі, – в багатьох пострадянських, постсоціалістичних країнах. Маємо також брати до уваги і те, що духовному об'єднанню громадян суттєво заважають і матеріальні чинники, що значною мірою корелюють місце і роль особистості в політиці. Так, західні політологи довели й обґрунтували, що існує своєрідна кореляційна залежність між добробутом індивіда і рівнем його участі у політичному житті, політичних процесах, що взагалі обумовлює взаємозалежність економічного розвитку суспільств з їх демократичністю. Встановлено, зокрема, що економічно зрілі суспільства більше тяжіють до демократії, до встановлення в них ліберально-демократичних режимів, тоді як у слабо економічно розвинутих суспільствах частіше встановлюються диктаторські, авторитарні політичні режими. Якщо навіть піддавати таку думку певному сумніву, то все ж треба брати до уваги, що вищеперераховані проблеми тією чи іншою мірою можна трансформувати і на суспільний стан новітньої України, додаючи до них, зрозуміло, і власні національні особливості матеріального і духовного характеру. Лаконічно і точно з цього приводу висловився Е. Фром. «Соціальний характер членів суспільства, – писав він, – формується під впливом його соціально-економічної структури таким чином, що їм (людям) хочеться робити те, що вони повинні робити» [7, с. 311-312].

Таким чином діалог влади і народу, особистості видається можливим лише за умови, коли в державі створені максимально сприятливі умови для політичної соціалізації усіх громадян, активної включеності їх у всі суспільно-політичні процеси. Це неможливо зробити без розвитку у людини певного інтересу до суспільних справ і до політики,

підвищення її громадсько-політичної обізнаності і компетентності у проблемах суспільного життя, формування навичок і умінь цивілізовано, демократично вирішувати власні і суспільні проблеми.

Література:

1. **Аристотель.** Политика // Аристотель. – Соч. В 4 т. – Т. 4. – М.: Мысль, 1983.
2. **Вебер М.** Избранные произведения. – М., 1990.
3. **Головатий М. Ф.** Демократія: історія, теорія, практика: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. та аспірантів-політологів / М. Ф. Головатий. – К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2011.
4. **Давиденко В. В.** Соціальний діалог в громадянському суспільстві. – Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2006.
5. Неурядові організації: досвід Сполученого Королівства. – К.: Британська Рада в Україні, 2003. – С. 6; Нижнин Н., Дубенко С., Пашко Л. Соціальне партнерство як виклик сьогодення // Політичний менеджмент. – 2005. – №2.
6. Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / Под. ред. В. Л. Иноземцева. – М.: «Академия», 1999.
7. **Фромм Е.** Психоанализ и религия; Искусство любить; Иметь или быть? Пер. с англ. – К.: Ника-Центр, 1998.
8. **Шаповал М.** Загальна соціологія. – К.: Укр. Центр духовн. культури. – 1996.
9. **Fukuyama F.** Trust. The Social Virtues and Creation of Prosperity. – Penguin Books. – 1995.